

Коваленко А. В.,
аспірант кафедри криміналістики та судової експертології
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЖУРНАЛІСТА

THE FEATURES OF INTERROGATION OF VICTIMS OF INFRINGEMENTS ON LIFE AND HEALTH JOURNALIST

У статті розглянуто деякі теоретичні та організаційні аспекти проведення допиту потерпілих від посягань на життя та здоров'я журналіста. Здійснено класифікацію потерпілих від зазначеної категорії злочинів та визначено предмет допиту таких осіб. Досліджено особливості підготовки до слідчої (розшукової) дії, що розглядається, та надано практичні рекомендації щодо її проведення.

Ключові слова: криміналістична тактика, досудове розслідування, допит, потерпілий, журналіст.

В статье рассмотрены некоторые теоретические и организационные аспекты проведения допроса потерпевших от посягательств на жизнь и здоровье журналиста. Осуществлена классификация пострадавших от указанной категории преступлений и определен предмет допроса таких лиц. Исследованы особенности подготовки к следственному (розыскному) действию, которое рассматривается, и даны практические рекомендации по его проведению.

Ключевые слова: криминалистическая тактика, досудебное расследование, допрос, потерпевший, журналист.

The article discusses some theoretical and organizational aspects of the interrogation of victims of infringements on life and health of journalist. The classification of victims of this category of crimes is given. The subject of interrogation of such persons is identified. The features of preparation for such interrogation are studied. Author provides practical recommendations for conducting such investigative (searching) action.

Key words: forensic tactics, pre-trial investigation, interrogation, victim, journalist.

Постановка проблеми. Допит є однією з найбільш інформативних та розповсюджених слідчих (розшукових) дій. Потерпілий від посягань на життя та здоров'я журналіста є важливим джерелом криміналістично значущої інформації під час розслідування зазначених злочинів, що викликає потребу в поглибленому дослідженні особливостей допиту таких осіб.

За попередніми результатами проведеного нами опитування слідчих Національної поліції України 25,8% респондентів назвали допит потерпілого найскладнішою слідчою (розшуковою) дією, що проводиться під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання тактики допиту потерпілого від злочину у своїх роботах досліджували В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Бондарчук, В.К. Весельський, В.А. Журавель, Ю.В. Колесник, В.О. Коновалова, С.О. Сафронов, В.Ю. Шепітько та інші вчені. Проте теоретичні аспекти допиту потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналіста, а також методичні рекомендації щодо провадження зазначеної слідчої (розшукової) дії ще не були досліджені у спеціальній літературі.

Метою статті є висвітлення особливостей допиту потерпілих від посягань на життя та здоров'я журналіста та надання практичних рекомендацій з підготовки та проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії.

Виклад основного матеріалу. Допит – це процесуальна слідча (розшукова) дія, що є регламентованим кримінальними процесуальними нормами

інформаційно-психологічним процесом спілкування осіб, які беруть у ньому участь, та спрямована на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [1, с. 306].

Безпосереднім потерпілим від посягання на життя та здоров'я журналіста (ч. 2, ч. 3 ст. 3451, ст. 3481 КК України) може бути як особа, що здійснює професійну журналістську діяльність, так і члени сім'ї чи близькі родичі такої особи. Раніше нами було обґрунтовано доцільність визнання журналіста потерпілим у кримінальному провадженні щодо посягання на його члена сім'ї чи близького родича у зв'язку із професійною журналістською діяльністю такого журналіста. Крім того, було доведено необхідність визнання потерпілим у кримінальному провадженні особи з числа членів сім'ї чи близьких родичів журналіста, який загинув або не в змозі здійснювати процесуальні функції потерпілого через стан здоров'я [2, с. 94-95].

Можна визначити такі категорії допитуваних потерпілих від посягань на життя та здоров'я журналіста, як:

- 1) журналіст, який став безпосередньою жертвою нападу (якщо його стан здоров'я дає йому змогу давати показання);
- 2) журналіст, близький родич чи член сім'ї якого став безпосередньою жертвою нападу;
- 3) особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї журналіста, яка стала безпосередньою жертвою нападу (якщо її стан здоров'я дає їй змогу давати показання);

4) особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї журналіста, який став безпосередньою жертвою нападу (якщо стан здоров'я постраждалого не дає йому змоги давати показання).

Як і будь-яка інша слідча (розшукова) дія, допит, відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України, є спрямованим на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Відомості, які з цією метою слідчий має намір з'ясувати у процесі такої слідчої (розшукової) дії, називають предметом допиту [1, с. 308]. На наш погляд, визначення предмету допиту потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналіста сприятиме підвищенню ефективності проведення цієї слідчої дії.

Предмет допиту кожної особи визначається її процесуальним статусом і враховує потребу виконання основного завдання допиту – встановлення у результаті отримання показань допитаної особи обставин, що мають значення для кримінального провадження [3, с. 84]. Погоджуючись з В.А. Журавлем у тому, що об'єктивним критерієм визначення предмету допиту є предмет доказування (обставини, що підлягають з'ясуванню) у провадженні, склад конкретного злочину, а також особливості слідчої ситуації [4, с. 157], додамо, що на предмет допиту також впливають вид допиту (первинний, повторний, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб тощо) та конкретні завдання допиту (наприклад, викриття неправдивих показань).

Також не можна не погодитися з думкою О.М. Бондарчука щодо визначальної ролі норм КПК України у формуванні предмету допиту [5, с. 106]. Цікавим у цьому аспекті є питання застосування обмежень предмету допиту журналіста як свідка до його допиту як потерпілого. Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 65 КПК України журналісти не можуть бути допитані як свідки про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Ні норми ст. ст. 55–57 КПК України, що регламентують процесуальний статус потерпілого, ні норми ст. ст. 224–226 КПК України, які регламентують процедуру проведення допиту, не містять подібних обмежень щодо допиту журналіста в якості потерпілого. Захист такої інформації врегульовано п. 11 ч. 2 ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», відповідно до якого журналіст має право на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду [6].

Така вимога закону дотримується під час процедури отримання тимчасового доступу до речей та документів, які містять інформацію, що знаходиться у володінні ЗМІ або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Зазначена інформація віднесена ст. 162 КПК України до охоронюваної законом. Відповідно до ч. 6 ст. 163 КПК України доступ до речей та документів, що містять таку інформацію, отримується за постановою слідчого судді та потребує додаткового

обґрунтування можливості використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливості іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів. Санкціонування суддею допиту не передбачено чинним КПК України, що видається цілком виправданим, адже зобов'язання журналіста повідомити такі відомості під час допиту порушило би гарантоване йому п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК України право на відмову від дачі показань.

Таким чином, можна дійти висновку про те, що збереження такої таємниці є правом, а не обов'язком журналіста. Отже, за відсутності прямої заборони на це у КПК України журналіста в якості потерпілого можна допитувати про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації.

При цьому допитуваний має право відмовитися від дачі показань про такі відомості, посилаючись на право на відмову від дачі показань (п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК України) та п. 11 ч. 2 ст. 26 ЗУ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Зокрема, такої відмові сприятимуть морально-етичні норми журналіста. Відповідно до п. 5 Кодексу етики українського журналіста журналіст не розкриває своїх джерел інформації, окрім винятків, передбачених законодавством України [7]. Подібна позиція допитуваного може ускладнити процес розслідування, якщо інформація, яку потерпілий відмовляється повідомити, має істотне значення для розслідування злочину. У подібній ситуації основним завданням слідчого стає встановлення зв'язку такої інформації з відомостями про особу злочинця, а також переконання потерпілого журналіста у важливості повідомлення відповідних відомостей для розслідування злочину.

Отже, найбільш загальним критерієм визначення предмету допиту потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналіста є обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування відповідного посягання. З огляду на перелік таких обставин [8, с. 106–107] та запропоновану нами класифікацію потерпілих від злочинів, що вивчаються, вважаємо за доцільне класифікувати й відомості, що входять до предмету допиту таких осіб:

1. Відомості про особу потерпілого (входять до предмету допиту усіх категорій потерпілих). Зазначені відомості є ширшими за необхідні для встановлення особи допитуваного на вимогу ч. 3 ст. 224 КПК України та містять соціально-демографічні відомості (соціальний статус, сімейний, матеріальний стан, освіта, місце роботи, професія, здійснення суспільно корисної діяльності, тощо), інформацію про соціальні зв'язки, вміння та навички потерпілого. Потреба в отриманні такого широкого кола відомостей пояснюється недостатнім обсягом інформації про злочин, що наявна у слідчого на початку розслідування, та необхідністю перевірки широкого кола версій. Крім того, подібні не пов'язані з відомостями про злочин запитання можуть сприяти

встановленню психологічного контакту з допитуваним [9, с. 72].

2. Відомості про подію злочину та ознаки злочинця (входять до предмету допиту осіб, які стали безпосередніми жертвами посягань). Слідчий має встановити час, місце, обстановку вчинення злочину, кількість нападників та ознаки їхньої зовнішності тощо.

3. Відомості про професійну журналістську діяльність, з якою, ймовірно, пов'язано злочин (входять до предмету допиту усіх категорій потерпілих). Очевидно, що найбільш повну інформацію про таку діяльність може надати потерпілий – журналіст, у процесі допиту якого слід з'ясувати місце його роботи, напрями та тематику журналістської діяльності, конкретних осіб чи предмети, що були об'єктами діяльності, коло осіб, яким було відомо про таку діяльність, зняття здійснення журналістської діяльності, назви та час оприлюднення останніх публікацій потерпілого тощо. Крім того, слідчому потрібно з'ясувати, яким чином така діяльність могла спровокувати вчинення злочину. Зокрема, доцільно запитати допитуваного, чи суперечила останнім часом професійна журналістська діяльність інтересам інших осіб; чи отримував журналіст погрози або різко негативні відгуки про результати своєї діяльності. Зазначені відомості можуть бути отримані й від потерпілих близьких родичів чи членів сім'ї журналіста, які спілкувалися з журналістом або особисто спостерігали за його роботою.

Таким чином, у загальному вигляді до предмету допиту потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналіста належать відомості про:

- особу потерпілого (його анкетні дані, професія, вид діяльності, фізіологічний та психологічний стан);
- здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності;
- подію вбивства або заподіяння тілесного ушкодження (час, місце, інші обставини);
- спосіб та засоби вчинення убивства або заподіяння тілесного ушкодження;
- особу злочинця, співучасників злочину;
- зв'язки між злочинцем та потерпілим;
- ознаки, що свідчать про наявність спеціального мотиву – вчинення злочину у зв'язку із професійною діяльністю журналіста.

Для забезпечення найбільш повного та ефективного з'ясування у процесі допиту перелічених відомостей доцільно дослідити особливості тактики допиту потерпілих від посягань на життя та здоров'я журналіста, а також запропонувати практичні рекомендації щодо проведення таких допитів.

Підготовчий етап допиту традиційно передбачає вивчення матеріалів провадження, особи допитуваного, складання плану допиту тощо. Допит потерпілого є однією із первинних слідчих (розшукових) дій, якій можуть передувати тільки огляд місця події та освідування потерпілого. Отже, обсяг відомостей

про особу допитуваного та подію злочину, що наявні у слідчого на момент такого допиту, є мінімальним та часто обмежується відомостями з повідомлення про вчинення злочину.

Під час підготовки до допиту потерпілого журналіста слідчий має пам'ятати про професійні та особисті якості такої особи, що можуть як позитивно, так і негативно впливати на формування показань. З одного боку, журналістська професія вимагає розвинених пізнавальних та комунікативних здібностей [10, с. 17], що дасть потерпілому змогу чіткіше сприйняти, краще запам'ятати та точніше повідомити слідчому обставини злочину. З іншого боку, авторитарність, категоричність суджень та маніпулятивність, які відносяться спеціалістами до можливих рис, викликаних професійною деформацією журналіста [11, с. 9], можуть зменшити об'єктивність показань такої особи. Наведені нами ознаки особи журналіста є узагальненими та можуть використовуватися лише для орієнтування слідчого, який буде проводити допит.

Ще однією ознакою особи потерпілого, яка має значення для провадження допиту, є його віктимність. Так, В.А. Журавель наголошує, що відомості про віктимність особи мають ураховуватися слідчим для правильної побудови тактики допиту, визначення шляхів установалення психологічного контакту та застосування тактичних прийомів, що сприяють отриманню об'єктивної інформації [12, с. 163]. Відзначимо, що професійна діяльність журналіста є чинником віктимності потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналіста і причиною вчинення злочину [13, с. 223].

Важливим є визначення часу та місця допиту. Допит потерпілого від посягань на життя чи здоров'я має проводитися виключно після надання йому відповідної медичної допомоги. Так, на думку В.О. Коновалової, насамперед слідчий має переконатися, що стан потерпілого дає змогу вести допит без шкоди для його здоров'я, а в ситуаціях його важкого стану рекомендує залучати до такої слідчої (розшукової) дії лікаря [9, с. 92]. С.О. Сафронів зазначає, що доцільно витребувати від лікаря довідку про те, що хворий-потерпілий є контактним, перебуває в ясній свідомості та може давати показання; або безпосередньо на початку проведення самого допиту одержувати про це усний висновок лікаря, зміст якого обов'язково необхідно внести до протоколу допиту [14, с. 153]. Місце проведення допиту також залежить від стану здоров'я потерпілого, якого може бути допитано у закладі охорони здоров'я, де він проходить лікування, вдома у хворого або у кабінеті слідчого, якщо це дозволяє стан допитуваного.

Слід також усвідомлювати, що потерпілим родичем чи членом сім'ї журналіста може виявитися й малолітня чи неповнолітня особа або особа похилого віку. Отже слідчому потрібно враховувати вікові та психологічні особливості таких осіб.

Робочий етап будь-якого допиту починається зі встановлення психологічного контакту з допитуваним [9, с. 71]. Для досягнення найбільш продуктив-

ної взаємодії слідчого з потерпілим від посягань на життя та здоров'я журналіста доцільно використовувати вищезгадані нами відомості про психологічні особливості таких осіб. Важливо переконати допитуваного в тому, що він знаходиться у безпеці, а пригадування травматичного досвіду дуже важливе для розслідування злочину.

Вибір конкретних тактичних прийомів залежить від ситуації, що виникла у процесі допиту. Досить характерним є забування потерпілим подробиць нападу на нього. Для освіження пам'яті добросовісного допитуваного рекомендується звернення до обставин, які є суміжними за часом і простором з обставинами, які потрібно пригадати, демонстрація об'єктів, пов'язаних із предметом допиту, проведення допиту на місці події тощо [15, с. 20–23].

Оцінка показань потерпілих від посягань на життя та здоров'я журналіста також має власну специфіку. Так, травматичний характер посягання впливає на формування показань потерпілого та призводить до можливого викривлення фактів [16, с. 174]. З огляду

на це В.О. Коновалова слушно рекомендує слідчим аналізувати показання таких потерпілих, зіставляючи їх із точно встановленими даними про злочин, показаннями інших осіб, результатами огляду місця події [9, с. 92]. Крім того, слід пам'ятати про особисту заінтересованість потерпілого у покаранні злочинця та враховувати вже згадані нами психологічні особливості журналіста як представника своєї професії.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що допит потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналіста є однією з первинних слідчих (розшукових) дій, що провадяться під час розслідування таких злочинів, та важливим джерелом криміналістично значущої інформації на початку розслідування. Такий допит має свою специфіку, яка виражається у його предметі, особливостях підготовки до нього та його проведення. Вважаємо, що запропоновані нами рекомендації сприятимуть найбільш повному та ефективному встановленню фактів у процесі провадження цієї слідчої (розшукової) дії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Криміналістика : підруч. / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель [та ін.] : за ред. В.Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ. : Ін Юре, 2016. – 640 с.
2. Коваленко А.В. Процесуальні проблеми визнання особи потерпілою від злочинів проти журналістів / А.В. Коваленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». Випуск 6, Том 3. – Херсон, 2015 – С. 93–96.
3. Колесник Ю.В. Особи, що підлягають допиту, та предмет допиту за чинним КПК України / Ю.В. Колесник // Вісник Академії адвокатури України. – 2014. – Т. 11. – №. 1. – С. 78–84.
4. Журавель В.А. Специфика предмета допроса потерпевшего при расследовании отдельных видов преступлений / В.А. Журавель / Вибрані твори. – Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 156–160.
5. Бондарчук О. М. Предмет допиту у кримінальних провадженнях про залишення в небезпеці / О.М. Бондарчук // Митна справа. – 2014. – №. 1. – С. 103–109.
6. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» / Відомості Верховної Ради України від 05.01.1993 р. – № 1, стаття 1 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>
7. Кодекс етики українського журналіста, ухвалений 2002 року на 3'їзді журналістів-підписантів Кодексу / Сайт національної спілки журналістів України / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://nsju.org/page/196>
8. Коваленко А.В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів / А.В. Коваленко / Право і безпека. Науковий журнал. Харківський національний університет внутрішніх справ, № 1(60) 2016 – Харків, 2016 – С. 103–108.
9. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Харьков: Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н.Н., 2006. – 176 с.
10. Кривопишина О.А. Психологія журналістської творчості : конспект лекцій для студ. напрямку 0302 «Журналістика та інформація» спец. 6.030201 «Журналістика» денної форми навчання / О.А. Кривопишина. – Суми : СумДУ, 2010. – 129 с.
11. Тулупов В.В. Профессиональная деформация в современной журналистике / В.В. Тулупов // Журналист. Социальные коммуникации. № 1-2(17-18) 2015 – Москва, Издательский дом «Журналист», 2015 – С. 6–11.
12. Журавель В.А. Допрос потерпевшего при виктимном поведении / В.А. Журавель / Вибрані твори. – Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 160–166.
13. Коваленко А.В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів / А.В. Коваленко / Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, Випуск № 4 (72) – Суми, 2015. – С. 216–225.
14. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: Науково-практичний посібник. / С.О. Сафронов – Харків, 2003. – 175 с.
15. Бахін В.П. Тактика допиту. Навчальний посібник. (Серія «Навчально-практичне видання») / В.П. Бахін, В.К. Весельський – Київ: НВТ «Правник», 1997. – 64 с.
16. Журавель В.А. Допрос потерпевшего: оценка и интерпретация / В.А. Журавель / Вибрані твори. – Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 174–177.